

Maria Ryś

PROBLEMATYKA BADAŃ PSYCHOLOGICZNYCH DOTYCZĄCYCH MAŁŻEŃSTWA

W niniejszym artykule zostanie przedstawiony krótki zarys problematyki psychologicznej dotyczącej małżeństwa. Większość znanych pozycji światowych zostanie jedynie zasygnalizowana. W największym także skrócie podkreślone zostały szczególnie wartościowe polskie prace związane z tym zagadnieniem, które – jako bardziej dostępne – są w dużej mierze znane szerszemu gronu czytelników.

Pierwsze prace z zakresu psychologii małżeństwa dotyczyły problematyki małżeńskiego szczęścia, powodzenia, czy satysfakcji. G. Hamilton w 1929 roku w swojej pracy „A Research in Marriage” zamieścił skonstruowany przez siebie test (*Marital Adjustment Test*) służący do pomiaru przystosowania małżeńskiego. W 1938 r. L. Terman opublikował pracę dotyczącą psychologicznych wyznaczników małżeńskiego szczęścia. W 1939 r. E. Burgess i L. Cottrell wydali książkę pt. „Przewidywanie sukcesu lub niepowodzenia w małżeństwie”. R. Dyamond (1954) zajął się badaniem małżeńskiego szczęścia, R. Blood i D. Wolfe (1960) – małżeńskiej satysfakcji, a I. Nye i A. Bayer (1963) małżeńskiego przystosowania.

Od początku publikacji tych prac panuje chaos terminologiczny i podejmowane są próby bardziej trafnego ujęcia „jakości” małżeństwa. M. Hicks i M. Platt (1970) używają pojęcia „szczęścia i trwałości” małżeństwa. G. Spanier i R. Lewis (1980) proponują wprowadzenie terminu „jakość” małżeństwa. Pojęcie to obejmowałoby wszystkie dotąd używane terminy: przystosowanie, zadowolenie, powodzenie, szczęście, integracja, komunikacja.

W latach sześćdziesiątych pojawiły się prace będące próbą stworzenia teorii małżeństwa i rodziny oraz usystematyzowania wiedzy w tym zakresie. Pierwszą z nich stanowiła książka R. Hilla i D. Hansena: „The Identification of Conceptual Frameworks Utilized in Family Study”. Autorzy wyodrębnili i przeanalizowali w niej podstawowe ujęcia badawcze w tej dziedzinie: strukturalno-funkcjonalne, instytucjonalne, sytuacyjne, interakcyjne i rozwojowe. W pracy pt. „Beyond the Five Conceptual Frameworks: A Decade of Development in Family Theory” C. Broderick (1971) ujmuje podejście strukturalno-funkcjonalne, rozwojowe i interakcyjne, uzupełniając je teoriami równowagi, wymiany, gier i systemów, powstałymi w latach sześćdziesiątych. W r. 1979 W. Burr, R. Hill, F. Nye, I. Reiss w książce „Contemporary Theories about the Family” ujmują teorie rodziny jako teorię wymiany, symboliczny interakcjonizm, teorię konfliktów, ogólną teorię systemów oraz socjologię fenomenologiczną.

Prace z zakresu teorii systemów w zastosowaniu do rodziny rozwijali N. V. Wedemeyer i H. D. Grotevant (1982). Podstawowymi pojęciami tej teorii były: dostosowanie w ramach systemu, granice dzielące dany system na podsystemy, a także takie terminy,

jak: informacja, informacja zwrotna, komunikacja, a również przepuszczalność systemu. W zakresie tej teorii podzielono związki na otwarte (utrzymujące liczne kontakty z innymi) i zamknięte (o ograniczonej liczbie kontaktów).

P. L. Berger, H. Kellner (1970) w ramach teorii symbolicznego interakcjonizmu opisali proces tworzenia przez małżonków nowej rzeczywistości, nowego świata znaczeń. Teorię symbolicznego interakcjonizmu rozwijał Stryker (1972, 1980), a także W. R. Burr, R. Hill, F. J. Nye, I. L. Reiss (1979). W teorii tej podkreśla się wpływ interakcji społecznych na zachowanie jednostki, a także zwraca się uwagę na znaczenia, które są tworzone i utrwalane w ramach tych interakcji. E. Burgess pierwszy zwrócił uwagę na dynamikę życia rodzinnego. W 1968 ukazała się na ten temat praca R. O. Blooda i D. M. Wolfa pt. „Husband and Wives: The Dynamics of Married Living”.

W zakresie omawianej problematyki pojawiły się liczne prace dotyczące interakcji w małżeństwie i rodzinie (D. D. Jackson 1959 i 1970; J. Riskin 1963; R. H. Rodgers 1973). W 1975 r. J. Sherwood i I. Scherer w artykule pt. „A Model for Couples How Two Can Grow Together” opisują dynamikę interakcji, proces kształtowania się relacji między partnerami, zachodzenia zmian w relacjach. W 1977 roku zostaje wydana praca J. Aldonsa, a potem W. R. Burra, R. Hilla i in. (1979), J. M. Gottmana (1979), C. J. Notariusza, J. S. Johnsona (1982).

Pojawiły się także prace dotyczące komunikacji małżonków (L. Navran 1967; M. J. Bienvenu 1970; H. L. Raush, W. A. Barry i in. 1974; G. L. Bolte 1975; S. Miller 1975; W. Schumm, S. Bollman, A. Jurich 1980, S. Miller, E. W. Nunnally, D. B. Wackman 1984; S. A. Anderson 1986); dynamiki życia rodzinnego (R. O. Blood, D. M. Wolfe 1960); miłości małżeńskiej (G. Levinger, D. J. Senn 1967, J. W. Charney 1969); trwałości małżeństwa (F. J. Nye, L. White, J. Frieders 1969; R. A. Lewis, G. B. Spanier 1979); wartości małżonków na siebie i innych (N. O'Neill, G. O'Neill 1973); planowania rodziny (E. M. Rogers 1973); konfliktów w małżeństwie (W. Waller 1938; H. L. Raush, W. A. Barry i in. 1974; J. Sprey 1979; M. Rands, G. Levinger, G. Mellinger 1981).

W swojej pracy W. Waller analizuje dwa podstawowe rodzaje konfliktów w małżeństwie: destruktywne, niszczące związek oraz konstruktywne, wzmacniające małżeństwo.

Ukazały się również prace na temat przemian rodziny (A. S. Skolnick, J. H. Skolnick 1971); rozpadu małżeństwa (G. Levinger, D. J. Senn 1967; I. Wolcott 1983), oraz poradnictwa małżeńskiego, a także terapii małżeńskiej i rodzinnej (D. D. Jackson 1959; N. W. Ackerman 1966; E. M. Berman, H. J. Lief 1975; G. L. Bolte 1975; D. H. Sprenkle, B. L. Fisher 1980 M. Sullaway, A. Christensen 1983).

W latach sześćdziesiątych zaczęły się pojawiać prace próbujące przedstawić typologie związków małżeńskich. W roku 1965 I. Cuber i P. Harroff po przeanalizowaniu wyników badań 437 osób w wieku 35 – 55 lat żyjących w małżeństwie minimum 10 lat zaproponowali podział na 5 typów związków:

- związek nawykowo-konfliktowy, w którym małżonkowie żyją w stałej atmosferze napięcia nie rozwiązując konstruktywnie konfliktów,
- związek wygasły charakteryzujący się zanikaniem pozytywnych uczuć małżonków, obcością i pustką, która jest boleśnie odczuwana i często kompensowana postawą nadopiekuńczości wobec dzieci,
- związek utylitarny zawarty i realizowany tylko na zasadzie wyrachowanej umowy, w którym małżonków nie łączyły i nie łączą pozytywne uczucia, a każdy z nich jest pochłonięty realizacją własnych planów poza małżeństwem,
- związek żywy o silnej wzajemnej więzi uczuciowej małżonków, wspólnej realizacji wielu zadań,

- związek zupełny, bogatszy od związku żywego o całkowite współrozumienie i współdziałanie wynikające z najgłębszych potrzeb obdarzania siebie nawzajem.

W 1968 r. ukazała się praca W. Lederera i D. Jacksona pt. „Mirages of Marriage” zawierająca typologię związków małżeńskich opartą o dwa podstawowe wymiary: stabilność – niestabilność, satysfakcja – brak satysfakcji. W wyniku takiego ujęcia autorzy zaproponowali cztery podstawowe typy związków małżeńskich: stabilne – satysfakcjonujące, stabilne – nie satysfakcjonujące, oraz niestabilne i nie satysfakcjonujące.

Związki stabilne – satysfakcjonujące są to związki o ustalonej równowadze wewnętrznej dającej poczucie szczęścia. Stabilne –nie satysfakcjonujące, to związki, w których unika się omawiania i rozwiązywania problemów, każdy z małżonków żyje własnym światem, ale taki sposób życia nie przynosi małżonkom satysfakcji.

W związkach niestabilnych satysfakcjonujących pojawiają się często zakłócenia równowagi, ale małżonkowie zawsze potrafią w odpowiedni sposób rozwiązywać problemy. Związki niestabilne i nie satysfakcjonujące trwają ze względów moralnych, religijnych, kulturowych. Partnerów tych związków nic nie łączy, a brak rozwiązywania problemów wpływa także na brak satysfakcji ze związku.

W nurcie psychologii humanistycznej pojawiła się typologia E. Shostroma i I. Kavanaugha (1971) prezentująca sześć typowych schematów wzorów w ramach dwóch grup charakteryzujących większość par małżeńskich:

I. Związki zależne:

- związek opiekuńczy „matki i synowie”
- związek wspierający „ojcowie i lalki”
- związek wyzywający „wiedźmy i czarujący mężczyźni”
- związek wychowawczy „panowie i służące”.

II. Związki niezależne:

- związek konfrontacyjny – „jastrzębie”
- związek usłużny – „gołębie”

Związek opiekuńczy opiera się na nienaturalnych i fałszywych relacjach „bezzadnego” męża i dominującej zaradnej żony. Związek ten zewnętrznie może uchodzić za udany, jednak uniemożliwia rozwój każdego z małżonków.

Związek wspierający sprowadza się do odgrywania ról silnego opiekuna (mąż) i bezradnego dziecka (żona). W rzeczywistości jest to związek manipulacyjny niszczący obydwie strony.

Związek wyzywający pozornie jest związkiem silnej kobiety i bezradnego łagodnego mężczyzny. W rzeczywistości bezradność męża jest ucieczką od rozwiązywania konfliktów, a dominujące zachowania żony maskują pragnienie akceptacji i miłości.

Związek wychowawczy oparty na poczuciu przewagi mężczyzny, na kulcie jego dominacji, wyższości, wagi zdania. Kobieta w tym związku swoją wartość opiera na stałej, podporządkowanej mężowi pracy. W takiej atmosferze kultu ojca wychowuje też dzieci. Związki tego typu szczególnie po dorosenięciu dzieci stają się związkami pustymi.

W związku konfrontacyjnym toczy się stała walka polegająca na wzajemnym zadawaniu sobie bólu. Małżonkowie czują się samotni i niekochani, w rzeczywistości pragną wzajemnych uczuć.

Związek usłużny jest pozornie udanym związkiem, bez konfliktów, w którym małżonkowie będąc zawsze mili i uprzejmi nie potrafią być autentycznie sobą.

W 1973 roku N. O’Neil i G. O’Neil wydali pracę: „Open Marriage: A New Style for Couples”, w której wyróżniają dwa podstawowe typy związków: związki otwarte na siebie i otaczającą rzeczywistość, oraz związki zamknięte. Związki otwarte są bardziej autentyczne, żyjące życiem „tu i teraz”, mające poczucie tożsamości, wolności. Cechują się szczerą i autentyczną komunikacją, zaufaniem, plastycznością ról.

W polskiej literaturze socjo-psychologicznej i pedagogicznej dotyczącej małżeństwa i rodziny na szczególne podkreślenie zasługują prace: F. Adamskiego (1970, 1977, 1981, 1982) prezentujące modele małżeństwa i rodziny, analizujące małżeństwo i jego przemiany w wymiarze indywidualnym i społecznym, jak również dotyczące procesu wychowania w rodzinie; Z. Celmer (1985, 1989) – zajmujące się dynamiką małżeństwa, komunikacją w małżeństwie czy kulturą współżycia; C. Czapowa (1968, 1981) – analizują m. in. znaczenie rodziny w wychowaniu, czy proces wychowawczy w rodzinie.

M. Braun – Gałkowska (1979, 1984, 1985, 1986, 1989) w swoich pracach podejmuje problem uwarunkowań powodzenia małżeństwa, psychicznego podobieństwa małżonków, małżeńskiej miłości. Prace L. Dyczewskiego (1976, 1977) dotyczyły więzi pokoleń w rodzinie, czy zmian spójności międzypokoleniowej. W. Fijałkowski (np. 1983, 1984) zajmuje się szczególnie problematyką miłości małżeńskiej, naturalnych porodów w rodzinie, udziału ojca w porodzie, a także propagowaniem metod naturalnej regulacji poczęć. T. Kukołowicz (1978) analizuje zagadnienia roli rodziny szczególnie w procesie uspołecznienia dziecka. Prace J. Laskowskiego (np. 1976, 1982, 1987) dotyczą uwarunkowań trwałości małżeństwa i rodziny, problematyki miłości. W. Półtawska (np. 1981, 1984) podejmuje zagadnienia dotyczące przygotowania do życia w rodzinie, szczególnie w zakresie wychowania seksualnego.

Prace P. Poręby (np. 1981, 1985) podają analizę uwarunkowań życia małżeńskiego i rodzinnego, problematykę jedności i trwałości małżeństwa; dotyczą współżycia pokoleń w rodzinie, a także zagadnień wychowawczych, szczególnie wychowania religijnego. J. Rembowski (np. 1969, 1972, 1980) analizuje wewnętrzną strukturę rodziny, więzi rodzinne, postawy uczuciowe w rodzinie. J. Rostowski (1987) w swojej książce „Zarys psychologii małżeństwa i rodziny” zaprezentował badania dotyczące znaczenia miłości, podobieństwa partnerów, życia seksualnego, zaangażowania małżonków, motywów zawarcia małżeństwa dla dobranego związku małżeńskiego.

E. Sujak (1975, 1978, 1981, 1987, 1989) podejmuje problemy przygotowania do życia w rodzinie, kontaktu psychicznego w małżeństwie i rodzinie, komunikacji międzyosobowej, a także konfliktów i kryzysów w rodzinie. J. Szopiński (1973, 1975, 1977, 1980, 1981) podjął próbę stworzenia metody badającej więź małżeńską, zajmuje się również rozwojem kontaktu osobowego oraz satysfakcją płynącą z małżeństwa. K. Wiśniewska-Roszkowska (np. 1986, 1989) zajmuje się problematyką wychowania seksualnego, psychologicznych aspektów współżycia, analizuje uwarunkowania małżeńskiego szczęścia.

Prześledzenie zasygnalizowanej literatury pozwala nie tylko na stwierdzenie poważnych rozbieżności terminologicznych dotyczących określenia: powodzenia, szczęścia, czy zadowolenia małżeńskiego, ale także na uchwycenie przemian, jakie w ciągu lat zaszły w podejściu do małżeństwa.

Miarę tych przemian trafnie oddaje stwierdzenie J. Rostowskiego (1987, s. 6): *Małżeństwo wczoraj było ustaleniem, dziś jest zaangażowaniem we dwoje, czyli zaangażowaniem interpersonalnym dwojga osób.*

Maria Rys

PSYCHOLOGIC STUDIES ON PROBLEMS OF MARRIAGE

The first research papers concerning psychology of marriage discussed the problems of marital happiness, success, satisfaction (Hamilton, Terman), the expectation of success or failure (Burgess, Cottrell), or adaptation in marriage (Nye, Bayer). Since the publication of these papers, there has been a chaos in the nomenclature. Several attempts have been made to determine the „quality” of marriage. It is this term – quality – Spanier and Lewis proposed to cover all the terms used previously: adaptation, satisfaction, success, hapiness, integration.

In the 1960s attempts to construct a marriage theory started to be made (Hill, Hansen) and were continued by Broderick, Burr, Hill, Nye, Reiss. Work has been carried out on systems theory (Wedemeyer, Grotevant) and the theory of symbolic interactionism (Berger, Kellner), as well as studies concerning interaction in marriage, the formation of relations between husband and wife, the stability of marriage, openness of husband and wife, family planing and family crises. Attempts have also been made at typologies of marriage (Lederer, Jackson, Shostrom, Kavanaugh, Neill). Polish socio-psychologic literature considers problems of transformations of marriage, models of marriage, conditions formarital success, preparation for life in marriage, as well as problems of marital love, the stability of marriage, sexual relations, natural delivery and upbringing of children.

Maria Ryś

BIBLIOGRAFIA

- ACKERMAN N. W., *Treating the Troubled Family*. Basic Books, New York 1966; ADAMSKI F., *Modele małżeństwa i rodziny a kultura masowa*, Warszawa 1970; *Znaczenie wychowania w rodzinie dla rozwoju osobowego dziecka*, w: F. ADAMSKI (red.), *Miłość, małżeństwo, rodzina*, Kraków 1981², 365-373; *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*, Warszawa 1982; ALDONS J., *Family Interaction Patterns*, *Annual Review Sociology* 3(1977)105-135; ANDERSON S. A., *Cohesion, Adaptability and Communication: A Test of an Olson Circumplex Model Hypothesis*, *Family Relations* 35(1986)289-293; BERGER P. L., KELLNNER H., *Marriage and the Construction of Reality*, w: DREITZEL H. P. (ed.), *Recent Sociology. Patterns of Communicative Behaviour*, The Macmillan Comp., London 1970; BERMAN E. M., LIEF H. J., *Marital Therapy from a Psychiatric Perspective: An Overview*, *American Journal of Psychiatry* 132(1975)583-592; BIENVENU M. J., *Measurement of Marital Communication*, *Family Coordinator* 9(1970)26-31; BLOOD R. O., WOLFE D. M., *Husbands and Wives: The Dynamics of Married Living*, The Free Press, Glencoe 1960; BOLTE G. L., *A Communications Approach to Marital Counseling*, w: A. S. GURMAN, D. G. RICE (ed.), *Councils in Conflict*, Jason Aronson, New York 1975; BRAUN-GAŁKOWSKA M., *Powodzenie małżeństwa a postawa religijna małżonków*, *Roczniki Filozoficzne* 27(1979)4, 163-173; *Znaczenie religijności małżonków dla powodzenia ich związku*, w: T. KUKOŁOWICZ (red.), *Z badań nad rodziną*, Lublin 1984, 57-67; *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia w małżeństwie*, Warszawa 1985²; *Rozmowy o życiu i miłości*, Warszawa 1986; *Psychologia domowa*, Olsztyn 1989; BRODERICK C., *Beyond the Five Conceptual Frameworks: A Decade of Development in Family Theory*, *Journal of Marriage and the Family* 33(1971)139-159; BURGESS E. W., COTTRELL L. S., *Predicting Success or Failure in Marriage*, Prentice Hall, New York 1939; BURR W. R., HILL R., NYE F. I., REISS I. L., (ed.), *Contemporary Theories about the Family. Reaserch Based Theories*, vol. 1, The Free Press, New York 1979; *Contemporary Theories about the Family. General Theories (Theoretical Orientations)*, vol. 2, The Free Press, New York 1979a; CELMER Z., *Człowiek na całe życie*, Warszawa 1985; CHARNEY I. W., *Marital*

Love and Hate, *Family Process* 8(1969)1-24; CUBER J. F., HARROFF P. B., *The significant Americans: A Study of Sexual Behaviour among the Affluent*, Appleton-Century, New York 1965; CZAPÓW C., *Rodzina a wychowanie*, Warszawa 1968; *Wychowanie w rodzinie*, Warszawa 1968a; *Rozwój osobowości w małżeństwie*, w: A. PODSIAD i A. SZAFRAŃSKA (red.), *Spojrzenia na współczesną rodzinę w Polsce*, Warszawa 1981, 69-78; DYCZEWSKI L., *Wież pokoleń w rodzinie*, Warszawa 1976; *Rodzina polska i kierunki jej przeobrażeń*, Warszawa 1977; DYMOND R., *Interpersonal Perception and Marital Happiness*, *Canadian Journal of Psychology* 8(1954)3, 164-171; FIJAŁKOWSKI W., *Dar rodzenia*, Warszawa 1983; *Miłość w spotkaniu płci*, Warszawa 1984; GOTTMAN J. M., *Marital Interaction. Experimental Investigations*, Academic Press Inc., New York 1979; HAMILTON G. V., *A Research in Marriage*, A. and C. Boni, New York 1929; HICKS M. W., PLATT M., *Marital Happiness and Stability: A Review of the Research in the Sixties*, *Journal of Marriage and the Family* 32(1970)553-574; HILL R., HANSEN D. A., *The Identification of Conceptual Frameworks Utilized in Family Study*, *Marriage and Family Living* 22(1960)299-311; JACOBSONN. S., WALDROM H., MOORE D., *Towards a Behavioural Profile of Marital Distress*, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 48(1980)185-196; JACKSON D. D., (ed.), *Communication, Family and Marriage. Human Communication*, vol. 1, Science and Behaviour Books, Inc. Palo Alto, California 1970; KU-KOŁOWICZ T., *Rodzina w procesie uspołecznienia dziecka*, Lublin 1978; LASKOWSKI J., *Miłość i małżeństwo*, Kraków 1976; *Małżeństwo i rodzina*, Warszawa 1982; *Uwarunkowania trwałości małżeństwa chrześcijańskiego*, Warszawa 1984; *Trwałość wspólnoty małżeńskiej*, Warszawa 1987; LEDERER W. J., JACKSON D. D., *The Mirages of Marriage*, Norton, New York 1968; LEVIGER G., SENN D. J., *Disclosure of Feelings in Marriage*, *Merrill-Palmer Quarterly* 13(1867)237-249. LEWIS R. A., SPANIER G. B., *Theorizing about the Quality and Stability of marriage*, w: BURR W. R. et al. (ed.), *Contemporary Theories about the Family*, The Free Press, vol. 1, New York 1979, 268-294; LEVINGER G., *Marital Cohesiveness and Dissolution. An Integrative Review*, *Journal of Marriage and the Family* 27(1965)19-28; *Social Exchange View on the Dissolution of Pair Relationship*, w: R. BURGESS, T. L. HUSTON (ed.), *Social Exchange in Developing Relationships*, New York 1979, 169-191; MILLER S. (red.), *Marriages and Families: Enrichment through Communication*, Sage Publications Inc. Beverly Hills, California 1975; MILLER S., NUNNALLY E. W., WACKMAN D. B., *Talking Together. Couple Communication I*, *Interpersonal Communication Programs Inc.* Minneapolis, Minnesota 1984; NAVRAN L., *Communication and Adjustment in Marriage*, *Family Process* 6(1967)173-184; NYE L., BAYER A. E., *Some Recent Trends in Family Research*, *Social Forces* 41(1963)290-301; NYE F. I., BERNARDO F. M. (ed.), *Emerging Conceptual Frameworks in Family Analysis*, The Macmillan Company, New York 1966; NYE F. I., WHITE L., FRIEDERES J., *A Partial Theory of Family Stability. Paper Given at the Annual Meeting of the National Council on Family Relations*, D. C. Washington 1969; O'NEIL N., O'NEIL G., *Open Marriage: A New Life Style for Couples*, Avon Books, New York 1973; NORTON R., *Measuring Marital Quality: A Critical Look at the Dependent Variable*, *Journal of Marriage and the Family* 45(1983)141-151; NOTARIUS C. I., JOHNSON J. S., *Emotional Expression in Husbands and Wives*, *Journal of Marriage and the Family* 44(1982)483-489; OLECHNOWICZ H., *Choroba szpitalna (hospitalizm) u małego dziecka wychowanego poza rodziną*, *Pediatrya Polska* 7(1957)837-849; PORĘBA P., *Psychologiczne uwarunkowania życia małżeńskiego*, Lublin 1977; *Psychologiczne uwarunkowania życia rodzinnego*, Warszawa 1981; *Pielęgnowanie uczuć miłości małżeńskiej*, w: F. ADAMSKI (red.), *Miłość, małżeństwo, rodzina*, Kraków 1982, 21-71; PÓŁTAWSKA W., *Rola rodziców w wychowaniu seksualnym młodzieży*, w: F. ADAMSKI (red.), *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, Kraków 1984, 324-337; RANDS M., LEVINGER G., MELLINGER G., *Patterns of Conflict Resolution and Marital Satisfaction*, *Journal of Family Issues* 2(1981)3, 292-321; RAUSH H. L., BARRY W. A., HERTEL R. K., SWAIN M. A., *Communication, Conflict and Marriage*, Jossey - Bass, San Francisco 1974; REM-

BOWSKI J., *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa 1972; *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa 1978; RISKIN J., *Methodology for Studying Family Interaction*, Archives of General Psychiatry 8 (1963)343-348; RODGERS R. H., *Family Interaction and Transaction. The Developmental Approach*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall. Inc., New Jersey 1973; ROGERS E. M., *Communication Strategies for Family Planning*, The Free Press, New York 1973; ROSTOWSKI J., *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987; SCANZONI L., SCANZONI J., *Men, Women and Change. A Sociology of Marriage and Family*, New York 1976; SCHAAP C., *Communication and Adjustment in Marriage*, Lisse, Swets and Zeitlinger B. V. 1982; SCHUMM W., BOLLMAN S., JURICH A., *Marital Communication or Marital Conventionality. A Brief Report on the Relationship Inventory*, Psychological Reports 45(1980)1171-1174; SHERWOOD J. J., SCHERER J. J., *A Model for Couples: How Two Can Grow Together*, w: S. MILLER (red.), *Marriages and Families*, Beverly Hills, California, Sage Publ. Inc. 1975, 13-32; SHOSTROM E., KAVANAUGH J., *Between Man and Woman*, Bantam Books Inc., New York 1971; SKOLNICK A. S., SKOLNICK J. H., *Family in Transition*, Little, Brown, Boston 1971; SPANIER G. B., LEWIS R. A., *Marital Quality. A Review of the Seventies*, Journal of Marriage and the Family 42(1980)825-839; SPREngle D. H., FISHER B. L., *An Empirical Assessment of the Goals of Family Therapy*, Journal of Marital and Family Therapy6(1980)131-139; SPREY J., *Conflict Theory and the Study of Marriage and the Family*, w: W. R. BURR et al. (ed.), *Contemporary Theories about the Family*, The Gree Press, New York 1979, vol 2, 130-159; STRYKER S., *Symbolic Interaction as an Approach to Family Research*, Marriage and Family Living 21(1959)111-119; SUJAK E., *Kontakt psychiczny w małżeństwie i rodzinie*, Wrocław 1975; *Życie jako zadanie*, Warszawa 1978; *Konflikty i kryzysy w życiu rodzinnym. Sposoby ich rozwiązywania*, w: F. ADAMSKI (red.), *Miłość, małżeństwo, rodzina*, Kraków 1981, 463-490; *Klimat uczuciowy życia rodziny*, w: A. PODSIAD, A. SZAFRAŃSKA (red.), *Spojrzenia na współczesną rodzinę w Polsce*, Warszawa 1981a, 80-89; *Kontakt psychiczny w małżeństwie i rodzinie*, Wrocław 1985; *Komunikacja międzyosobowa w życiu codziennym rodziny*, w: T. STYCZEŃ (red.), *Jan Paweł II Familiaris Consortio, tekst i komentarze*, Lublin 1987, 211-215; *Małżeństwo pielęgowane*, Katowice 1989; SULLAWAY M., CHRISTENSEN A., *Couples and Families as Participant Observers of Their Interaction*, w: J. VINNCENT (ed.), *Advances in Family Intervention, Assessment and Theory*, Greenwich, CT. JAI Press Inc. 3(1983)119-160; SZOPIŃSKA K., SZOPIŃSKI J., *Satysfakcja z małżeństwa*, Novum 6(1980)88-105; SZOPIŃSKI J., *Rozwój kontaktu osobowego we współczesnym małżeństwie*, *Zdrowie Psychiczne* 4(1973)28-43; *Komunikacja interpersonalna w małżeństwie*, *Roczniki Filozoficzne* 24(1976)4, 79-91; *Więź psychologiczna w małżeństwie*, *Problemy Rodziny* 5(1977)35-39; *Skala więzi małżeńskiej*, w: Z. RATAJCZAK (red.), *Psychologia w służbie człowieka*, Warszawa 1980, 101-106; *Więź psychiczna a zadowolenie z małżeństwa*, *Problemy Rodziny* 5(1977)17-22; Terman L. M., *Psychological Factors in Marital Happiness*, McGraw-Hill, New York 1938; WALLER W., *The Family*, New York, Cordon 1938; WEDEMEYER N. V., GROTEVANT H. D., *Mapping the Family System: A Technique for Teaching Family Systems Theory Concepts*, *Family Relations* 31(1982)185-193; WIŚNIEWSKA - ROSZKOWSKA K., *Eros zabłąkany*, Warszawa 1986; *Sztuka małżeńskiego szczęścia*, Warszawa 1989; YARROW L. J., *Maternal Deprivation. Toward an Empirical and Conceptual. Re-evaluation*, *Psychological Bulletin* 6(1961)459-490; ZIEMSKA M., *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1967.